

הצעת חוק לגיוס בני ישיבות: בין שוויון, הגדרת "חרדיות" וציניות פוליטית

מאת

משה יפה*

מבוא

האירועים הטרגיים של שבעה באוקטובר והמלחמה שבאה בעקבותיהם, עוררו מחדש את המתח ארוך השנים בישראל בנוגע לגיוס תלמידי ישיבות חרדים. סוגיה זו הושפעה גם מפסיקות אחרונות של בית המשפט העליון, אשר החזירו את הנושא לדיון הציבורי. מטרת רשימה זו לפשט את הסוגיה המורכבת ולהדריך את הקוראים דרך ההתפתחויות שהובילו להצעת החוק הנוכחית שנידונה בכנסת. בשל קוצר היריעה, הרשימה תתמקד בהתפתחויות האחרונות ובמיוחד בהצעת חוק הגיוס הנוכחית (2024),¹ ולא בסקירה היסטורית מקיפה של הנושא.

א. רקע

בשנת 1970 דחה בית המשפט עתירה נגד הסדר דחיית השירות בשל היעדר זכות עמידה וחוסר שפיטות בטענה כי "הנושא הוא בעל צביון פוליטי מובהק".² בשנת 1986 נפתחו שערי בית המשפט לעתירתו של רסלר ובית המשפט העליון החל

* דוקטורנט למשפטים באוניברסיטת מישגן. בוגר תואר שני מאוניברסיטת קולומביה בניו יורק, מרצה למשפט חוקתי במרכז האקדמי שערי מדע ומשפט ומרצה למשפט חוקתי משווה בבית הספר למשפטים 'קרדוזו' בניו יורק. עיבוד של מאמר שפורסם במקור באנגלית באתר: [Talk About: Law and Religion Blog of the International Center for Law and Religion Studies](#).

¹ להצעת החוק המלאה ראו כאן.

² השופט ויתקין בבג"ץ 40/70 בקר נ' שר הבטחון כד (1) 238 (1970).

לאותת לשר הביטחון כי סמכותו השלטונית בעניין זה מגיעה לקיצה.³ הרמז לא הופנם, ובשנת 1998 קבע בית המשפט כי פטור גורף מגיוס זקוק לחקיקה ראשית. לאחר 4 שנים, בשנת 2002 נחקק "חוק טל" אולם בפברואר 2012, בית המשפט העליון פסל אותו,⁴ בנימוק שהחוק פוגע באופן לא מידתי בערכי חוקי־סוד: כבוד האדם וחירותו.⁵ בעקבות פסיקה זו, הוקמו ועדות שונות בממשלה ובכנסת (ועדות פלסנר, פרי ושקד) על מנת להציע חלופות חוקתיות ומידתיות להתמודדות עם שירותם הצבאי של תלמידי הישיבות החרדים.

בשנים 2014 ו־2015, חוקקה הכנסת פתרון נוסף לסוגית גיוס בני הישיבות,⁶ אך בספטמבר 2017, בית המשפט העליון פסל אף חקיקה זו, כיוון שגם התיקון לחוק החדש פוגע באופן לא מידתי בזכות לשוויון – ולכן אינו חוקתי.⁷

בניגוד לתפיסה הרווחת שמפלגות חרדיות מקדמות חוקים אלה כדי למנוע גיוס תלמידי ישיבות, חלק מהתיקונים והניסיונות החקיקתיים, שאיפשרו לתלמידי ישיבות להמשיך ללמוד ללא שירות צבאי, קודמו דווקא על־ידי מפלגות שמאל ומפלגות חילוניות. לדוגמה, מפלגות יש עתיד והתנועה היו בין המפלגות שקידמו והצביעו בעד תיקון 19, שקובע, בין היתר, שאם ישיבה עומדת במכסות הגיוס (מספר תלמידי ישיבה שצריכים להתגייס בשנה מסוימת), הרי שתלמידים אחרים יוכלו לקבל פטור מהצבא ולהיכנס לשוק העבודה.

בעקבות המלחמה בעזה, ובשל תפוגת הוראות החוק שאיפשרו פטור לתלמידי ישיבות משירות צבאי עד כה, הוצעה הצעת חוק, שהוצגה בתחילה על ידי חבר־כנסת בני גנץ וקודמה בממשלת בנט־לפיד, להארכת מתן פטור לבני הישיבות עד להסדר מוסכם.⁸ עם זאת, ביוני 2024, בית המשפט העליון פרסם את פסק דינו בנושא גיוס תלמידי ישיבות, וקבע שהממשלה אינה רשאית לפטור תלמידי ישיבות משירות צבאי, זאת בשל היעדר סמכות חוקית. עוד קבע בית המשפט שעל הממשלה להפסיק לממן ישיבות שתלמידיהן אינם מתגייסים.⁹

ב. הוראות מפתח בהצעת החוק

מטרת הצעת החוק, כפי שמוגדרת בסעיף 26ב, היא "להפחית את אי־השוויון בגיוס לשירות סדיר, לרבות באמצעות שילוב הציבור החרדי בשירות לאומי־אזרחי, ולקדם את השתלבותם בשוק התעסוקה ואת תרומתם למשק המדינה, והכול, תוך הכרה בחשיבות לימוד התורה".¹⁰ לפי הצעת החוק, כדי לקבל פטור, על תלמיד ישיבה ללמוד בישיבה לפחות 45 שעות בשבוע, לא להיות מועסק, וכן לעמוד בקריטריונים נוספים.¹¹

בנוסף לקביעת הקריטריונים לפטור, הצעת החוק כוללת מספר מרכיבים עיקריים נוספים כדלקמן:

³ בג"ץ 910/86 רסלר נ' שר הביטחון, פ"ד מב(2) 441 (1988).
⁴ חוק דחיית שירות תלמידי ישיבות שתורתם אומנותם התשס"ב-2002.
⁵ בג"ץ 6298/07 רסלר נ' כנסת ישראל (נבו) 21.02.2012.
⁶ תיקונים 19 ו-20 לחוק שירות ביטחון [נוסח משולב], 1986-תשמ"ו.
⁷ בג"ץ 1877/14 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' הכנסת (נבו) 12.9.2017.
⁸ סולימאן מסוודה, גילי כהן ומיכאל שמש, "הטריק של נתניהו: החליט לקדם את חוק הגיוס של גנץ" כאן (15.05.2024).
⁹ בג"ץ 6198/23 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' שר הביטחון (נבו) 25.6.2024.
¹⁰ הצעת חוק שירות ביטחון (תיקון מס' 26) (שילוב תלמידי ישיבות), התשפ"ב-2022.
¹¹ ישנם מספר חריגים, לצד דרישות נוספות, ראו שם.

- חלופות לגיוס: אפשרות לשירות לאומי-אזרחי במקום שירות צבאי לתלמידי ישיבות.
- הורדת גיל הפטור: אפשרות לתלמידי ישיבות צעירים להיכנס לשוק העבודה באמצעות הורדת הגיל שבו ניתן לקבל היתרי עבודה.
- מכסות גיוס מינימליות: קביעת מכסות גיוס שצריכות להתמלא. לדוגמה, בשנת 2026, נדרשים לפחות 2365 תלמידי ישיבות להתגייס לשירות צבאי ולפחות 842 לשירות לאומי-אזרחי.
- סנקציות כלכליות: הטלת סנקציות כלכליות על ישיבות שלא עומדות במכסות הגיוס.¹²

ג. דיון

מחד גיסא, החקיקה החדשה מחייבת באופן ברור ועקרוני את גיוס החרדים, תוך הכנסת מרכיבים שהמפלגות החרדיות מתנגדות להם במשך שנים, כגון סנקציות ומכסות גיוס. צעדים אלו מהווים כבר זמן רב נקודת מחלוקת, ומשקפים את ההתנגדות העמוקה בציבור החרדי לשירות צבאי במתכונת מחייבת.

מאידך גיסא, החוק מאפשר השתלבות מהירה יותר של תלמידי ישיבות חרדיות בשוק העבודה, דבר שיועיל לכלכלה הכללית ויעזור למשפחותיהם של בני הישיבות להתפרנס בכבוד. החוק מציע גם חלופות לשירות צבאי, כגון התנדבות בארגונים ללא מטרת רווח כדוגמת "איחוד הצלה". גישה זו נועדה לעודד תחושת אחריות משותפת, במיוחד בזמן מלחמה.

נוסף על כך, חשוב להדגיש שהחוק מכיר בחשיבות הן של שוויון בנטל והן של לימוד התורה. הכרה זו היא צעד ראשון משמעותי לקראת גישור הפערים בין חלקי החברה הישראלית והטמעת כבוד והבנה הדדיים.

על אף האמור לעיל, עדיין ישנם קשיים חוקתיים ממשיים בהצעת חוק החדשה. ראשית, קשה להצביע על שינוי כה משמעותי בחוק, אשר יביא לכך שהפגיעה בשוויון כבר לא תהיה עמוקה ומהותית, כפי שהייתה כנטען על פי פסיקת בג"ץ בתיקונים הקודמים. אין מדובר בקלף חדש שנשלף מן השרוול, ולכן, אינני יודע מה יגרום לבג"ץ להכריע כי הפעם החקיקה אכן חוקתית. האם השינויים כה מהותיים כך שבג"ץ ישתכנע שהחוק מידתי ועומד בדרישות פסקה ההגבלה? מסופקני.

שנית, סוגיית המכסות, אשר נשגב מבינתי מדוע איננה מקבלת יותר משקל בדיונים השונים. אינני מצליח לדמיין מקבילה בעולם דמוקרטי בה אוכלוסייה מסוימת שולחת (או אפילו בעיני חלק מאותה אוכלוסייה "מקריבה") נציגים למשימה כלשהי ובכך פוטרת את שאר האוכלוסייה מליטול חלק במערך המדיני. האם יעלה על הדעת, שמשרד החינוך יתנה תקציבים לתיכונים בתל-אביב, בכך שיוכיח כי בוגרי בית הספר מתגייסים? האם ניתן לשלול תקציבים מפקולטות מסוימות, אם יוכח שהלומדים בה לא שירתו בצבא? כיצד ניתן לקשור את כל בני הישיבות תחת אותו תיוג? מי נכלל תחת הגדרת "החרדים" ומי לא. לכאורה, החוק מדבר על בני ישיבות – ובלשון העם "חרדים", ורואה את כולם כמקשה אחת. עם זאת, האמת היא שבתוך עולם בני הישיבות, ישנם לעיתים פערים כה גדולים, ויש שיגידו שפערים אלה גדולים לעיתים אפילו יותר מן הפערים בין חילוני לחרדי. כך, למשל,

¹² שם.

השקפת עולמו של חסיד סאטמר, רחוקה מאוד מהשקפת עולמו של בן ישיבה ליטאי למשל, אשר בגיל 30 עובד כעורך דין.

השופט סולברג, בדעת המיעוט בבג"ץ חוק הגיוס בשנת 2017 כתב:

"הוויכוח הנוקב בחברה הישראלית בסוגיית גיוס בני הישיבות, בעיקרו, אינו ויכוח משפטי. הוא משקף קונפליקט בין נראטיבים, התופסים באופן שונה בתכלית את סיפור המעשה הקולקטיבי המתרחש בגבולות ארצנו הקטנה. אותו מעשה עצמו, יש הרואים בו חובה מוסרית מן המעלה הראשונה; מנגד, יש הרואים בו 'גזירת שמד'".¹³

השופט סולברג מדבר על קבוצת אנשים שרואה בגיוס חובה מוסרית, ואחרים שרואים בה גזירת שמד. אולם האם יש אנשים נוספים באמצע? סביר להניח שלא מעט. על אותו מטבע, לא ניתן להניח ש'חילוני' או 'ציוני דתי' מחזיקים באותה השקפת עולם. לאתגרים אלה, אפשר וצריך למצוא פתרונות חוקתיים, אולם בהחלט יש לתת עליהם את הדעת.

ד. ציניות פוליטית

בכל מקרה, בנימה אישית, אני מאמין שניתן לפתור סוגיה זו עם רצון טוב ונטרול שיקולים פוליטיים ציניים. ההצעה הנוכחית, שהוצעה במקור על ידי הממשלה הקודמת וכעת מבוקרת על ידי אותם חברי ממשלה לשעבר שהעלו אותה – אשר כעת יושבים באופוזיציה, התמודדה בעבר עם התנגדות ניכרת מהממשלה הנוכחית – אשר הייתה בעבר באופוזיציה, כך שבאופן פרדוקסלי מקדמת אותה היום. דוגמה מעניינת לחוסר הענייניות והציניות הפוליטית ניתן למצוא בדרישה הבא שהתנהל בכנסת לגבי הצעת החוק החדשה¹⁴:

משה טור פז (יש עתיד):

איך אתם מביאים היום חוק רציפות, שבסופו של דבר ממשיך לכונן את הפטור מהצבא? חוק פטור מגיוס גרוע; חוק שעל פי המכסות שמצויות בו לא יגייס אפילו חרדי אחד יותר מהיום. הרי הכיפה שלי, בצלאל, וגם שלך, היא כיפת ציונות דתית.

שר האוצר בצלאל סמוטריץ':

זה לא חוק שאתה הצבעת בעדו בקדנציה הקודמת ואני נגדו?

משה טור פז (יש עתיד):

נכון.

שר האוצר בצלאל סמוטריץ':

אז די כבר עם ציניות, נו.

¹³ בג"ץ 1877/14 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' הכנסת (נבו 12.9.2017).
¹⁴ הפרוטוקול המלא, מיום 10 ביוני, 2024, זמין [באתר הכנסת](#).

לסיכום, חוסר העקביות משני צדדי המתרס של המפה הפוליטית בישראל מעורר דאגה ששיקולים פוליטיים־צרים מנהלים את הדיון ולא רצון אמיתי לפתור סוגיה קשה שמשסעת את הציבור בישראל כבר עשורים רבים. כולי תקווה כי יקודמו מאמצים כנים להביא פרשה זו לסיום, תוך השארת הפוליטיקה המפלגתית בצד למען טובת הכלל.

אזכור מוצע: משה יפה "הצעת חוק לגיוס בני ישיבות: בין שוויון, הגדרת "חרדיות" וציניות פוליטית" **רשות הרבים** (4.8.2024).